

עוד על „הזמן“ הוילנאי וסופריו

מאת זלמן שניאור

לא מעטים, בספר „הגאון והרב“ וכי חלקים אחרים של הרומן „הקיסר והרבי“ המוכן לדפוס.

„ספוג“ או שמואל שרנוביץ אחי של „רב צעיר“ היה ממונה על החדשות ועל הפיליסוף הקטן ב„הזמן“. עובד היה מעומד ובכתב־ידו השטוח היה מסוגל להספיק, בשעות מועטות, חדשות ומאמרים כדי שלושה עוריי־מערכת כלם יחד. סטי־הנייר, כלב מלאים שורות צפופות וישרות היו רצים מתחת ידיו כסרטי־קולנוע בימינו. הוא היה תמיד הראשון שגמר את מלאכתו ונתמנה לביתו ולאורחים. ביי זה היה מין מועדון של סופרים, סופי־רים צעירים בעיקר, מליחים שחוטים ובולבוסי קלוסיים לא חסרו מעולם על שולחנו, וכל הקודם זכה. על אלי־פטיס גדולים היו מוגשים המעדנים הללו בידי בילה אשתו החרוצה וטובת הלב, וכל הצמא ברו לו תה מן המי־תם הכרסני, שהיה מזמר תמיד על סמו ומזמיק. צעיר וקשיש לבל יתבי־ישו וייהנו מן החיים, אשר חלק להם אלוהים. אחרי כל סעודת־מלכים, מאותו מין, נתעוררו כשרונות המי־סובים וכל אחד הראה את כוחו בני־גינה, במשחק ובחיקוי כל מיני סיפורים של יהודים וגויים, סופרים וכלל סופרי. ז. י. אנכי קנה את לב כולנו בשחקן את „ר. אבא“ שלו, ורק לאחר כך העלה את שחקו על הנייר במח־זור של סיפורים. אבל הסיפורים היו רק צללים ללא כשרי־דם, ללא רוחו המחיה של השחקן, עם כל תנועותיו, קולותיו, הדגשותיו.

עכשו שלו את מרגולין המולי־כלומר: את התנו של המולי־הראשי ריבוקין שמו. „צודאק צילוביסקי“ כך כינו אותו בוילנה בחיתוף־הדיבור הוילנאי. אדם „יוצא־דוסן“ באמת היה מרגולין זה. עקשן גדול, מחבב חש־כנות ותשבורת ונשאר תמיד בהסגד, וכששאלו את חותנו בעלי־הקרח הנר־צת, העינים הנוצצות וסוחר היערות הנוצץ אף הוא, למה ובשלמה, לכי־אורה, כחר פתאום התנו פרנסה סטר־פקת. כזו דוקא, כלומר: ספרות וגזר־טין בלשון־הקודש? היה הלה מחזיר תשובה ברורה, בלי היסוס:

— הוא כחר? אני בחרתי! בעסקי־היערות היה מאבד לי ששים אלף רובל כסף לשנה ובגזיטין בלשון הקרי־דש ובצבר־סיטיש — עשרים אלף בלבד. נמצא — עסק טוב אני עושה, בכל יום ששי בבוקר היה מרגולין שולח את משרתו אל מסילת־הברזל לשגר גלויה לאשתו בקרון־הדואר עד תחנת אחות חותנו, שהיתה רחוקה איזה עשרות פרסאות מוילנה. בגלויה היתה כתובה רק שורה קצרה אחת: „הנה מלכה, גוט שבת!“ השיטים צחקו וטא עשה בחמידות את שלו. גיטלמן אמתי היה, המכבד את אשתו ומתכבד בה. וסוף־סוף הודו בזה אפילו הליצינים שבמערכת ובהנהלה.

באמצעה של אסיפה דחופה, בשעת משבר במערכת או בהנהלה, היה קרי־פץ פתאם ממקומו תופס מחוגה וסרגל ממדף הארון שלו, עושה עיגול מהיר ומסרגל אותו פסיס־פסיס, מסיל בין פס לפס אהיות עם תשבורת ומחשב חשבונות, וכשנשאל: עיגול זה מהש־כונות אלה מה עניינם בכאן, ומה זה נוגע לקשיים בהוצאת עתון זה או אחר? היה נענה ואמר בנעימה של תימטיקן מושלם:

— רק לראות דציתי, כמה קרשים בעובי שתיווירשקאות? גותן גוע? אילן בעל קוטר של שני ארשיין? זה ולא יותר...

של שערות בהירות, הזכיר אף הוא את אותו עוף־קיק, הניצב על רגל אחת באחו ומצפה לפרנסה... אבל מה לנו ולכל החכמות הללה, אם את צולס־הילדים אהב אהבה עזת, וכל אשר רכש וכתב ועשה בשבילם בספריו, כמו בשבועונו הוילנאי, באי־הבה אבהית עשה, ושחקה אבהית לא משה משפתיו בכתבו, בהגיהו ובקבלו את שבועונו מבית־הדפוס שבמדור התחתון.

למן הרגע הראשון, שגתיישב בבית „האלמנה“ נתן בי את עיניו האדיבות ואספני תחת כנפי שבועונו, והרבה מן השירים שכתבתי בשבילו בשנת תרס"ד־תרס"ה נכנסו אחר כך לקובץ שירי־הילדים שלי עד היום הזה.

בשנת תרס"ה בימות־הסתו, ימות המהפכות הראשונות ושביתות מסילות הברזל ברוסיה הצארית, כשהחלו מגי־עות לוויילנה שמועות רעות של פוגי־רומים באוקראינה ובגבולות רייסן הקרובים לליטא, חרד אפילו לבנר המי־אושש והשקט מחדר־מערכתו — עולם אידייליות, זמרות־ילדים ואגדות — והתחיל משה און אדמדמת למה שמי־דברים בתדרי מערכות „הזמן“ והי־ציטיס, העוסקים בפוליטיקה ובמברקי־חדשות מכל קצוי המדינה, הסיית און זו היתה מיוחדת במינה. כפף את קרי־מתו הגבוהה והעמיד את כל גופו על כהונות רגליו הדקות וחוסס־האנפה שלו חדר, בכל ארכו, לתוך עיגולם של אנשי־החדשות, שכלם חולין ודי־אגה, השחקה האדיבה נתנדפה מפניו וכלו נעשה הקשבה וחוסם, אם אפשר לומר כך... עמידה זו והידר־אונים זה בידחה את דעתנו, שלא היתה מבורחת כלל באותם ימות־הזוועה, ואפילו י. ברשדסקי כבד־הראש הבי־סחק בעיניו הבולשות ולחש: „הבטי־נא! לבנר כבר סיכן את חסמו ות־הבו למקום־הסכנה“.

י. ד. ברקוביץ, זה שמביוב כינה אותו בשם: „חינוק המערכת“, הוא שיעיר אותי לעזוב את זאָרשה, שכו־לה חולין, ולבוא ולהסתופף במערכת „הזמן“ ולנשום באחירה של ווילנה, המכינה עצמה תמיד לקבלת־שבת והי־הכנה גופה היא שבת עם נשמה־ייתה שאינן מתנדפות לעולם...

לא יכולתי עוד לשלוט ברוחי וגי־סעתי, וטוב עשיתי, באתי בשלהי־קיק שנת תרס"ד והרבה התרשמתי מהריה סביב לה, מגניה העתיקים, מרחוב הי־הודים עם קשת־המעקה המחבר אר־תה, מבית מדרשו של הגאון ומן האר־לן המופלא מעל לקברו, מבית־עקד הספרים לסטראשון, מבתולותיה הנאות והצנועות, מהן המצויינות ביותר: סר־פיה בת שמעון דובנוב, ראשה כלו זהב ועט משודרת לה, נדיקתה — בתו של הבלשן יהושע שטיינברג, שירשה את כשרונות אביה ונעשתה אחר כך סגן־פרופיסור ללשון סנסקריט בסורבונה הפריזאית. אמה דירזשאביץ בת בעלת־דירתו של זלמן־איצי־אנוכי — עלמה נחמדה וחיינית שולמן איצי־היה זריו לסרוק לה את שעה הער־מוני, המגיע בארכו עד לארץ בשבתה על הכסא, ומזהיר, ככוכב שביס, בעשרו המסורק לכאן ולכאן, כלנו חזרנו אחריה, קנק, פרץ הירשביק, הדייר הנ"ל בבית הוריה, פגשתיה, לאחר שנים, בפריז, משם נסעה וגי־שאה לתוכן — חבר נעוריה, בויס־בסק, ושם אבדה בשואה הנאצית יחד עם בעלה וכל שלשת בניה.

רבים מן הרשמים הנ"ל השקעתי לאחר כך בפואימה „ווילנה“, בשירים

י. ב. לבנר היה הראשון שעיבד את „כל אגדות ישראל“ על פי סדר כרונולוגי, בלשון קלה ובניקוד מלא, לילדי־ישראל כיוון את ספרו, בששת ימי בראשית החל והגיע, כמדומה לי, עד לגזרות ת"ח ות"ט. אני וחברי־הקטנים, בימי ילדותנו, רצנו תמיד, אחרי שיעורי בית־הספר, אל סוכר הספרים בעירנו, כדי לרכוש מדי שבוע שבועיים מחברת חדשה, קטנה ככפי־איש — ארבע פרונות המחברת — עם אגדות לבנר, אשר שאב, בהת־מדה גדולה, מן התלמוד ומן המדר־שים, הרגמן, סארמית לעברית, בלשון תנ"ך נקיה וגם הוסיף נוסף משל... גופך זה קללל סוף־סוף, ואת מקומו לקח הדיוק והבירור המובחר של משרי־רבים כה, ג. ביאליק וברדיצ'בסקי בספרי־האגדה שלהם, הנמצאים עתה על כל מדף־ספרים, בכל בית יהודי, אבל הראשון היה י. ב. לבנר, הוא העמיד את „ביצת קולומבוס“: על מקומה וקבעה לדורות, וממנו למדו ועשו והיטיבו לעשות.

בעיר פרובינציאלית ברוסיה הצא־רית — לוגאנסק שמה — שימש לבנר בתור „רב מסעם“, משם לקחה בן־אביגדור, „אחר כבוד“ ועשהו עורך לשבועון־ילדים, שיצא אף הוא בויל־נה, בבית „האלמנה והאחים ראם“, בעת ובעונה אחת עם „הזמן“ היומי והחדשי, היומה של בן־אביגדור היתה תמיד בריאה וענפה, הוא רצת תמיד לאחד את כל צורות הספרות־העברית תחת גג אחד, בוילנה כמו בווארשה, אבל נכשל לא פעם ב„תפסת מרובה לא תפסת“ וגם בניצול־הסופרים שלא ידע גבול, ככה כרת בעצם ידיו את הענף החוק, אשר גידל הוא גופו וע־ליו ישב, ובסוף ימיו נעשה אי־סופר לארי טאד ופינה את מקומו ל„מו־רית“ באודיסה ולהוצאות ספרים אחרות.

י. ב. לבנר פינן חדר־מערכת סויר חד ושם נחיישב ישיבת־קבע ועשה את עבודתו בהתמדה רבה, בדרכו, שבועון־ילדים יצא כדיוק ובהידור יחסי, לפי האפשרויות של הימים ההם, לבנר לא התעניין בכל מה שמתרחש בחדרי המערכות האחרות, חי בצמצום ובכילות משעשעת, את כל מטבע שלו היה צורך בנייר רך ונותנו לתוך אר־נק קטן ואת הקטן — בארנק־כיס, גבה קומה וזיה, מקסורניו קצרים ושורוליו קצרים ביותר ואינם מגיעים לפרקי כפותיו, רגליו הגבוהות רזות כשל־אנפה, וגם חוסמו המאדם במקצת, המניה מגין משקפיו המעובים, כהמשך זורוד לקרחתו הגדולה עם מחצית־הזר

הזמן הוילנאי וסופריו

(סוף מגילת יום ר' שעבר)

פאת ז. שניאור

את דקות כתב־ידו פירשתי פעם אחת את העניין בפשטות: גלימבוצקי בן אליעזר כשהוא יושב־שבת אל שולחן אלהים***) אינו מנהל בעט סופר־רים כאלם הכותן לבנון בשעתה. אלא עוקר שערה אחת משטמו הגזוז, טובל בדיוחה וכותב. לכינויו הגבוה "תן" גוסף מיד תואר שני: זה הכותב בהוט־שערה!...

פעם אחת תרגם משל מופאסאן את הסיפור המופלא "המחלפה". מסופר שם על אדם בודד, שקנה ארון גושן ומצא בו מחלפה זהבבת של אשה. נחאהב בה והרהר הרהורי־אהבה עד שזחה עליו דעתו. את השיר לא היה גלימבוצקי יודע לתרגם, וביקש אותי שאני אתרגם בשבילו. תרגמתי במיטב יכולתי, והבל שאבד לי עד היום הזה. מתוך הכרת־תודה שילם לי איזו עשרות פרוטות. יהיה לך לגבינה! אמר אלי כמתנצל על שכר הסופרים המועט. אבל בכבוד־ראש גמור. בלור־מר: לא דרך ליצנות סתם. אלא מתוך רגילות יום־יומית בגבינה.

באותו חורף של שנת תרס"ה, אחרי השביתות של כל מסילות־הברזל ברר־סיה הצארית, אחרי הסהפכות בסטר־בודג וההריגות במוסקבה, אחרי תפוג־רומים באוקראינה ובלרוסיה הלכנה, פתיחת "הדומה" וסגירתה, סגירתה ופתיחתה עם הודחת השר וויטה ממשרתו הגבוהה, נחו מעט הרוחות הרעות ותחיים התחילו חזרים לפסד לולם הרגיל. גם ווילנה היהודית, המנוסה בפורעניות, הרגישה לכל שיי־נוי בעיר־הבירה ולגורות מתרחשות הבאים תמיד משם — אף היא שקטה במקצת על שמריה העתיקים, על חבר־תיה, לומדי־משניותיה וסימלני־פוליה. וגם אנחנו, הדור הצעיר, הזרנג־לנ־שפינו שנפסקו, ללביבות־חנוכה וקל־פים, למסיבות מוצאי־שבת בבית י. ל. גולדברג ולשיחות־ספרות בבית ר' הלל צייסלין.

(המשך בעמ' 6)

(*) עיין בפרקים הראשונים.

(**) כך ציין אדם הכותן הוילנאי את כתיבת־השירים שלו: אל שולחן אלהים ישבתי שבת וכו'.

חסר. בעינינו לא ראינו עדיין את כל הכבודה הזאת, אבל כך סחו לנו. הוא בא בעצם ללמד אותנו פרק באידית נקיה וסיפודת שוטפת. ועד שלמדנו את כל זה למדנו סמנו כמה וכמה הלכות באכילה. אכילה בבוקר. בצהר־רים ובשעה מאוחרת בלילה. היה מהזבב את הסופרים הצעירים שלמדו אצ־לו באהבה. בכל מסעדות ווילנה עם כסעמיהן המיוחדים. ולא עוד, אלא ממליץ היה עלינו בפני אייזנשטאדט — הקופאי של מערכת "הזמן" והז־ציט". האם אפשר לתת לסופר דגן מפרעה של חמשה רובל כסף על השיר בון סיפור פלוני או אלמוני? שאל הלה. ומ. ספקטור היה סוסק בחגיגות יתרה:

— על אחריותי! — סאיו ווישע פרע־דניי... כלומר: אותי דבר־ספרותי — גבוה ממצועע". כמעט אותו תר־אר של י. ברשדסקי לחזה־הגיבורה שלו, שהיה אף הוא "גבוה ממצועע"... ובדידי הווה עובדה.

גלימבוצקי בן־אליעזר — אף הוא אחד מעוזרי המערכת, הפנימיים". היה חבר טוב, לכולנו. ישר וצנוע עד לת־מימות. מסתפק במועט. גיזון מאור־חות־גבינה, בעיקר, מערב שבת עד ערב־שבת. דירתו בקומת־הפרטיר בר־חוב ובלני. והלון חדרו ספנה ההוצה. לא רווק ממנו. ברחוב סאדובי גרנו נרקוביץ ואני, בשני חדרים ובדירה אחת. וכשיצאנו לטייל, בבוקר או בערב, היינו תאבים לדעת אם בן־אליעזר ב־כיתו ואגב אורחה — במה הוא מת־פרנס. אותה שעה היינו דופקים לו באצבע צרדה בשמשת הלונג. ומיד היינו רואים גולגולת גזחה וממושקפת עושה הצי־סיכוב, פונה אל הדופקים ופיה מלא גבינה נלעסת לתיאבון. עוד לא קרה המקרה שהפה הגדול למדי, בעל השנים החזקות יחא לועס מאכל אחר, ולשם קיצור שמו הא־רוך, בן־אליעזר גלימבוצקי או להיפך, קראנו לו, בינינו לבין עצמנו, "הג־ביתן".

יודע ספר היה ובעל־טעם ספרותי. ואת פיליטוניו ותרגומיו הקלים כותב היה בכתב־יד דק מן הדק. כדי לציין

כשהפסיק החותן ריבקין את השת־תפוחי בתוצאת "הנוטיסין", עברית ואי־דית, והללו הגיעו לידי משבר גמור. התחיל נושא בתו, החתן מרגולין. לע־שות הסכונות. החיסכון כלו כרובו על רקע תשבורה נעשה. למשל: חדשוח מתורגמות מעתונים וממברקים — קר־פיקה אחת ושלישיה של קופיקה. סר־ליטונים ומאמרים — קופיקה ושבע עשירות. סיפורים — שתי קופיקה ועשיריה אחת. שירים — שתי קופי־קות וארבע עשירות. סידור שורה רגילה — שלשה רבעי קופיקה. פטיט — שלשה רבעי קופיקה וחצי הרבע. וכך בשכר הגהלה והפצה וכו' וכו' באותה תקופה של תשבורת לא גמ־צאחי עוד במחיצתו של "הזמן" היו רוד. כל הנ"ל עם פירושים ודקדוקים הרבה סחו לי, בבקרי בוילנה בשנת תרס"ח־תרס"ט. וכך הלך מרגולין וש־קד על התשבורת שלו בשכרם של עוזרי המערכת. סופרים מן החוץ, מסוגי־הנהלה, מסדרי־האותיות, מת־כי אמות־דפוס, עד שנסתאב על כלם כאחד. ברחו איש לעברו והוא נשאר לבדו על מדוכת התשבורת, עושה חיל ומחפלא, שאין בן־אדם מודה עוד בחשבונותיו.

בשנת תרס"ה, כלומר: כארבע שנים קודם לכן, כשנוצר ביזמתו של י. בר־שדסקי*) העתון "די צייט", כדי שה־זמן" הסחרט יבנה ממנו, כשרי אשת אכרם, להבדיל, מהגר השפחה, הגיע לוילנה מרדכי ספקטור, כדי לעבר אותה שפחה. כלומר: לערוך את "הצייט" לפי טעמו ונסיגותיו הרבים באידית. אכלן וחזיק היה ספקטור וכפי שסחו מאחורי הפרגוד הסיע לוילנה, האוכלת מעט ולומדת הרבה, את כלי־החמץ והפסה שלו, את סירי־הפשטיות ואלמטי־המקפא, את שקי האורז והדוחן והגריסין והכוסמת, את הגבינות של הולנד ואת הצלוהיות המ־לאות שומן־אוחים של פולין, את מר־קחות־הפירות מביתו הפרטי ואת הב־צלים והקישואים הכבושים. דבר לא

ה מן הילנאי

(109 מעמ' 5)

באותו חורף גופו נפלה הברה אחת, אשר גופחה כיד ועברה מפה אל פה. היינו: מעשה בר' בן-ציון כ"ץ עור-כנו הראשי, בביתו של י. ל. גולדברג הנזכר לעיל. זה האחרון הזמין אותנו לסעודת-פורים, שארכה עד לאחרי חצות הלילה. ובשל השעה המאוחרת נשאר בן-ציון כ"ץ ללון בבית מארחו. מיסת'נסיכים סידרו לו על הספה באולם-האורחים המהודר. אבל בבוקר השכם, כשקפץ ממשכבו בבהילות של זשרף כדרכו, מצא שגנבו ממנו את כל בגדיו, געליו וכובעו אשר פשט, טלס, שהתפרקד וישן שנת-ישרים כל הלילה.

רשיל — רעיתו של י. ל. גולדברג — עקרת-הבית ואשת החיל — שה' הוטור היהודי לא היה זר לה, היא שסיפרה לנו את „מעשה-הגנבה" לכל גרטינו ודיקדוקיו דבר לא חסר. בבז' קריהשכם נתעוררו כל אנשי-הבית, לקול צווחה בוקע-סיפון, הבא מאולם-האורחים. והקול קולו של בן ציון כ"ץ... משהתפרצו לאולם הסגור מצאו את אורחם, כשהוא ניצב כמבולבל, באמצעו של השסית, בחלוק' לילה אחד לצורו. החלוק הארוך, שלא לפי מידתו, סרוח היה עד למטה מכפות רגליו... שכן שאול היה. יצחק גולדברג גדל-הקומה ורחב-הגוף השאילו לו ללילה אחד בלבד... ובכן ניצב בן-ציון בתוך קפלים ארוכים אלה, כמו בתוך שמלה, וצורה שגנבו הימנו את כל הפציו, אפילו פומק אחד לרגלו לא השאירו לו. בני-הבית הכירו במקצת את פיזור-נפשו של אורחם והתהילו בולשים בכל מבואות האולם ובדקים בכל הרהיטים. קיימו בעצמם את המימרה „יגעת ומצאת תא-מין?" שכן, את כובעו של כ"ץ, כז' בע'הדרבי הקשה, מצאו מתחת לספה ששימשה לו משכב. את הנעלים — מתחת למראשותיו; את מכנסיו — כשתם תלויים בחגורתם על כף שבורה אהת של דקל-הבית. את המקטורן — הנאה ואת תחזיה של הסמוקינג — מאחורי הפסנתר; ואת הפוזמקאות — במגרת-שידה אחת...

זכית „האלמנה והאחים ראם" ידע מיד את אשר נעשת. ומערכת „הזמן" צהלה ושמחה בשושן-פורים יותר משצהלה ושמחה בסעודת פורים אה' רי קריאת המגילה.